

PREZIME KAO ODRAZ VIŠESTRUKIH ULOGA

BARBARA VODANOVIĆ

Sveučilište u Zadru

Odjel za francuske i frankofonske studije

Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – 23000 Zadar

bvodanov@unizd.hr

UDK: 81'373.23: 792.028.5

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 12. 3. 2021.

Prihvaćen za tisak: 20. 9. 2021.

Goûtons voir si le vin est bon, mon professeur.

U ovom se radu nastoji prikazati veza između načina tvorbe prezimena u hrvatskom i francuskom jeziku i izvanjezičnog konteksta u kojem ona nastaju. O prezimenu će se govoriti kroz prizmu triju uloga koje prezime preuzima, društvenu, diskurzivnu i jezičnu. Stoga ćemo se u radu osobito baviti imenskom formulom u počecima njezina nastajanja na primjerima uzetima iz povijesnih izvora kojima će se ilustrirati kako određeni diskurzivni kontekst u kojem je potrebno identificirati osobu, npr. uloga osobe u pravnom dokumentu ili orfanotrofijska knjiga, utječe na način imenovanja. Dat će se povijesni okvir razloga za proširenje imenske formule pridjevcima koji se tijekom razvoja formule pretvaraju u prezimena kao i uloga jezičnih elemenata u sustavu identifikacije. Isto tako pokazat će se da jezik, francuski ili hrvatski, izabire tvorbeni model sukladno svojim inherentnim jezičnim svojstvima, ali i u skladu s diskurzivnim osobitostima i potrebama teksta. Vidjet će se da morfološke i sintaktičke osobine imenske formule i samog prezimena odražavaju izvanjezičnu stvarnost, ali i da ta obilježja nisu isključivo onomastička već i općejezična obilježja.

KLJUČNE RIJEČI:

antroponimija, hrvatski, francuski, identitet, imenska formula, prezime, uloga

1. UVOD

Antroponomastika je, opće je poznato, lingvistička disciplina koja se bavi osobnim imenima¹ u svim njihovim pojavnostima, prezimenima, nadimcima, pseudonimima. Međutim, zbog višedimenzionalne prirode svog objekta istraživanja često se ne može ograničiti samo na jezičnu dimenziju i nužno pribjegava interdisciplinarnosti. Tako se i u ovom radu prezimena promatraju kao jezični fenomen, ali i kao fenomen u kojem se “reproduciraju društveni odnosi” upravo uz pomoć morfologije samog jezika. Na temelju francuskog i hrvatskog korpusa, koji su odabrani zbog različite tipološke prirode pripadajućih jezika, pokazat će se da je u imenima kodiran “niz povijesno-kulturnih informacija” kao i to da status nositelja imena kao i vrsta diskurzivnog čina u kojem se nositelj našao definira način imenovanja.

2. PREZIME I NJEGOVA DRUŠTVENA ULOGA

Prezimana su u odnosu na osobna imena nešto novija sastavnica imenske formule. Poput feuda, ni prezimana, koja se danas razumijevaju kao stalna i nasljedna sastavnica imenske formule, na području Europe nisu još stalna ni nasljedna prije 13. stoljeća. Njihova se geneza priključuje općoj društvenoj struji kojom se od izrazito mobilnog nastojalo stvoriti fiksno društvo. Pravo na nasljedstvo djeluje na svim društvenim razinama, od kraljevstva koje se prenosi s oca na sina do feuda, posjeda ili zanata. Obitelj u svim domenama postaje okosnica za prijenos dobara. Iz toga proizlazi potreba da se obitelj preciznije identificira, a nadimak (ovdje shvaćen kao bilo kakav dodatak osobnom imenu, doslovnije “nad-ime” ili priimak), nastao u trenutku demografskog uzleta, može osigurati tu identifikaciju. Prezime se formira u onom trenutku u kojem se u zapadnoj Europi rađa novi ekonomski, društveni i politički sustav. Nastanak prezimena u vezi je s uređivanjem toga novoga i efikasnoga vlastelinskog sustava u kojem se po prvi put javlja potreba da se osoba identificira u administrativnom obliku. Kao i u prošlosti, u suvremenim je društvima, koja su nastala na tim osnovama, nužno moći lokalizirati stanovnike na nedvosmislen i jedinstven način. Država mora imati

¹ Valja napomenuti da se zakonska i onomastička definicija osobnog imena ne podudaraju. Prema *Zakonu o osobnom imenu* Republike Hrvatske (NN 118/12, 70/17, 98/19), “osobno ime se sastoji od imena i prezimena”, dok je u onomastici uvriježen termin “osobno ime” ne smatrati generičkim terminom, već samo jednim dijelom imenske formule (v. npr. Šimunović 1995 ili Frančić 2006). Zakonodavac isto tako ne definira razliku između termina ime i osobno ime, već ih smatra sinonimima, što u onomastici nije slučaj.

standardiziranu informaciju o svojim stanovnicima, a takva informacija omogućava joj da vodi statistike o vlasništvu, demografiji, bogatstvima i u sprezi je s njezinim katastarskim, monetarnim, pravnim uređenjem. Ipak, u suvremenome je europskom zakonodavstvu ime pravno prepoznato kao važan dio osobnog identiteta, a ne više samo kao instrument kontrole stanovništva. “Prezime, kao i osobno ime postaje element identiteta podložno osobnoj volji roditelja i djece koja ga mogu kad odrastu prihvatiti ili odbaciti” (Fine i Ouellette 2005: 28). Pokazatelji su takvih tendencija i aktualni zakoni o osobnom imenu u Hrvatskoj (*Zakon o osobnom imenu*, NN 69/92, pročišćeni tekst zakona NN 118/12, 70/17, 98/19 na snazi od 1. siječnja 2020.) i u Francuskoj (Loi n. 2002-304 du 4 mars 2002 relative au *nom de famille*). Do 80-ih godina prošlog stoljeća dominantna teza o funkciji prezimena bila je ona koja je reproducirala upravo potrebu za kontrolom stanovništva u administrativnom smislu pa se o njemu govorilo isključivo kao o elementu identifikacije. Temelje za takvo promišljanje nalazimo i u jezikoslovlju, npr. Benveniste (1966) je, govoreći o izričajnoj situaciji, ustvrdio da je zamjenica “ja” obilježje subjektivnog identiteta osobe, a da je ime obilježje njegova objektivnog (ili objektiviziranog) identiteta. Velcic-Canivez (2012) podsjeća da se u već stoljetnoj filozofsko-lingvističkoj prepirci o statusu imena u jeziku i o njegovu značenju govori o imenu kao o logičkoj konstanti u svim mogućim svjetovima, *kru- tom označitelju* kod Kripkea.

Tijekom 80-ih godina 20. stoljeća antropolozi i etnolozi (Bromberger 1982; Zonabend 1980; 1987) promoviraju drugačiji pogled na fenomenologiju prezimena tvrdeći da je ono istovremeno element nužan za kategorizaciju nasljeđa, ali i element za društvenu kategorizaciju osobe. Bromberger i Zonabend svoje viđenje temelje na Lévi-Straussovoj strukturalističkoj postavci prema kojoj elementi zasebno ne čine strukturu, nego su odnosi među elementima odgovorni za stvaranje strukture (Lévi-Strauss 1990: 233), pa se u tome smislu i antroponimijski sustav treba razumjeti u odnosu na društvo u kojem je nastao, a ne isključivo kao jezični sustav jer “[...] postoje domene u kojima rječnik reproducira društvene odnose te se, kao u fonologiji i u gramatici, identifikacija svake jedinice odvija pomoću veze s drugim jedinicama iz te domene” (Martinet 1986: 230). Šimunović (1995: 304) implicira tu ideju tvrdeći da “treba dakle razumjeti morfologiju leksika koji reproducira socijalne odnose da bismo razumjeli morfologiju antroponima, jer i prezime je samo riječ iako riječ u kojoj je kodiran niz povijesno-kulturnih informacija”.

U okviru dominantne ideje o funkciji imena, a to je identifikacija i individualizacija, osoba se, bez obzira na teritorij ili epohu u kojoj je živjela, identificirala kao pripadnik obiteljskoga ili širega društvenog kruga. Ta je identifikacija morala sadržavati neka formalna obilježja koja su tvorila tzv. imensku formulu. Imenska

formula u našem kulturnom krugu prošla je četiri osnovne faze razvoja (Frančić 1996; Vodanović 2005):

- a) U počecima imenovanja, vezanima uz početke ljudske povijesti, imenska se formula sastojala od osobnog imena kao svoga jedinog člana.
- b) Usložavanje društvene strukture dovelo je do razvoja dvočlane imenske formule koja se sastojala od osobnog imena i nenasljednog pridjevka² različitog podrijetla.
- c) Uz osobno ime javlja se stalno, nasljedno i nepromjenjivo prezime.
- d) Ozakonjenje imensko-prezimenske formule kao obvezatne imenske formule.

Brunot (1953: 42) tvrdi da se u osnovi prezimena nalazi ideja iskazivanja sadržaja ‘nečiji sin’ (*fils d’un tel*) pa jezici nastoje formirati prezime izražavajući upravo taj sadržaj. Neki jezici u tu svrhu koriste sufikse (npr. grčki, slavenski jezici), drugi preferiraju slaganje osnove s imenicom sadržaja ‘sin’ (npr. germanski jezici, suvremeni keltski), a treći, npr. francuski, preferiraju, kako tvrdi Dauzat (1977: 55), “izbor samostalnog osobnog imena ili nadimka za tvorbu prezimena”.

Prezimenom se formalno jezično vežemo uz obitelj kojoj pripadamo, identificiramo se kao njezini članovi i nasljednici. To se nasljedstvo može izraziti jezičnim oznakama koje nisu uvijek uočljive na prvi pogled, a u različitim jezičnim sustavima postoje različiti modeli izricanja navedenog odnosa. Uobičajeno je, naime, reći da hrvatski jezik posjeduje patronimičke sufikse (*-ov/ev*, *(+)-ić*) kojima se jezično izražava pripadnost obitelji, a da francuski jezik takvih sufiksa nema, tj. da kod francuskih prezimena taj izraz nije uočljiv. Ipak, dugo je vremena izraz koji je međusobno povezivao generacije Francuza bio izražen filijacijom koja se prikazivala pomoću nastavka *-on*. Tako je *Pierre Guenon* značilo ‘Pierre, Guenesov sin’ (gdje je Guenon kosi padež od germ. imena *Wano*). Ta je ideja s vremenom nestala iz kolektivnog pamćenja pa se danas *Georges Abon* ne prepoznaje kao ‘Georges, Abbeov sin’ (germ. ime *Abbo*), u istom omjeru u kojem su nastavci *-ov/ev*, *-ić* nestali iz kolektivnog pamćenja kao nastavci za izražavanje srodstva u hrvatskom jeziku³. U prilog tome da se ideja filijacije izbrisala iz poruke koju nam prenosi prezime idu i rezul-

² Dvočlane imenska formula s pridjevkom može se sastojati od osobnog imena i jedočlanog pridjevka, ali i od osobnog imena i dvočlanoga, tročlanoga ili još višečlanog pridjevka (v. Frančić 1996).

³ Zanimljivo je primijetiti da se u nekim izrazima za životinjsko mlado u francuskome zadržao sufiks *-on* kao gramatički znak koji upućuje na nešto novo, malo, iz druge generacije, npr. *caneton* ‘patkica’ ili *ourson* ‘medvjedić’. O “sadržaju” koji izražavaju nastavci *-ov/ev*, *-ić* u hrvatskome ovdje je suvišno raspravljati.

tati istraživanja koje je na temu o najučestalijim prezimenima u Francuskoj Michael Tesnière objavio 1975. u *Revue internationale d'onomastique* (1975: 1–16). On je utvrdio da je prezime *Martin* daleko najučestalije prezime u Francuskoj (168 000 u korpusu od 4 milijuna), a slijedi ga prezime *Bernard* (98 000). Štoviše, među prvih 100 najučestalijih 45 su izvorno osobna imena, 22 nadimci, 17 nazivi zanimanja, 14 etnici, a 2 su nepoznatog podrijetla.

Uzmu li se u obzir promjene koje su se dogodile u epohi protofrancuskog i starofrancuskog, a koje su dovele do potpunog urušavanja fonološkog i morfološkog sustava jezika supstrata, ne treba se čuditi tomu da francuski jezik filijaciju ne izražava tzv. patronimskim sufiksima. Osim toga, ni većina drugih zapadnoromanskih jezika ne poznaje specifične patronimske sufikse. Tradicionalno se u francuskoj onomastičkoj literaturi navodi da grčki i latinski te poljski, ruski i južnoslavenski jezici poznaju sufikse koji se koriste u tvorbi patronima. Dauzat (1977: 54) tako za ruski i južnoslavenske jezike navodi složeni sufiks *-ović*, za poljski *-ski*, dok za rumunjski *-escu* tvrdi da je posuđen iz grčkog i naknadno namijenjen tvorbi patronima. Kao grčki patronimski sufiksi navode se *-adēs*, *-eidēs*, kao latinski *-ius*, a kao keltski *-cnos*. Španjolski i portugalski, prema Dauzatu, a i prema *Rječniku španjolskih prezimena* (*Diccionario de apellidos españoles*), u tu svrhu koriste *-ez*, za koji se kaže da je bez sumnje iberskog podrijetla⁴. Neki romanisti smatraju da su *-ez* u španjolskom, *-es* u portugalskom i *-i(t)z* u baskijskom bili preuzeti pod romanskim utjecajem, vjerojatno iz germanskoga. Primjerice, u izoliranim područjima u kojima se baskijski zadržao najdulje (Pirineji) ne postoje autohtona prezimena tvorena pomoću tog sufiksa⁵. Talijanski poznaje samo kolektivum na *-i* koji se koristio i u formiranju prezimena, no podijeljena su mišljenja o njegovu podrijetlu⁶. Na primjeru hrvatskoga, čija se prezimena (uglavnom) tvore sufiksima, jasno je da ne postoje

⁴ Prezimena na *-ez* danas su najčešća prezimena u Španjolskoj. No nisu svi koristili ovaj patronimik; neki su jednostavno koristili očevo ime, kao što je vidljivo iz prezimena *Juan*, *Simón* ili *Pedro*, kojim su katkada dodavali prepoziciju *de* kako bi označili filijaciju i također kako bi razlikovali osobno ime (španj. *nombre de pila*) od prezimena (španj. *nombre patronímico*). No bilo je i drugih načina tvorbe drugog imena ili prezimena (španj. *segundo nombre o apellido*), kao što je dodavanje mjesta porijekla ili stanovanja pojedinca, njegova zanimanja ili radnog mjesta, nadimka i slično (Faure, Ribes i García 2001).

⁵ U vezi s problematikom utvrđivanja podrijetla patronimskih sufiksa *-es*, *-ez*, *-i(t)z*, upućujem na Diteira Kremera (1992) i tamo navedenu bibliografiju.

⁶ Podijeljena su mišljenja o tome stoji li *-i* u talijanskim (i korzikanskim!) prezimenima kao izraz za kolektivum ili predstavlja nešto drugo. Morlet (1991: 10) kao i prethodno De Felice (1978) zastupa mišljenje da taj *-i* ne predstavlja nominativ množine muškog roda (kolektivum), nego je riječ o adaptiranom genitivu jednine osobnog imena (npr. *Pauli*), koji su koristili srednjovjekovni notari u svojim bilješkama.

posebni sufiksi specijalizirani samo za tu tvorbu. Ono što hrvatski posjeduje općejezične su morfološke oznake za izražavanje pripadnosti i descendencije. Sufiksi *-ov*, *-ev*, *-ić* i drugi služe nam i u druge svrhe (posvojni pridjevi, deminutivi), a ne samo za izricanju filijacije. Slično je i sa španjolskim *-ez* koji se koristi u imenskoj tvorbi (npr. *vejez* ‘starost’ < *viejo* ‘star’; *brillantez* ‘sjaj’ < *brillante*, *estupidez* ‘glupost’ < *estúpido*).

3. ONOMASTIČKI LANAC I IMENSKA FORMULA U NJEMU

Elementi koji čine imensku formulu smješteni su u trenutku nastanka u onomastičkom lancu kao nizu informacija o osobi na isti način kao i elementi unutar imenske sintagme ili frastičke konstrukcije. Onomastički lanac sintaktički je oblikovan na osnovi pravila jezika unutar kojeg je nastao pa raspored riječi unutar onomastičkog lanca oslikava i sintaktička pravila jezika one sredine u kojoj je tekst nastao. Vaxelaire (2007) tvrdi da ne postoji ni jedan jezik koji posjeduje imena koja bi bila različita od ostalih riječi iz svog fonda te da ne može biti riječi o posebnoj fonologiji ili morfologiji koja bi bila korištena isključivo za tvorbu imena⁷. U prilog tome ide i uloga postpozicioniranog atributa u apozitivnoj sintagmi u hrvatskome (Marković 2008; Znika i Znika 2014). Marković (2008: 123–125) zaključuje da nije slučajno što su i nadimci u hrvatskom postponirani već da je to njihovo prirodno mjesto jer “nizanje imenica unutar apozitivne sintagme udesno sve više povećava sadržaj pojma iskazana prvom imenicom i sve mu više smanjuje opseg” pa “postponiranost pridjeva ne bi bila otklon od osnovnog pravila redoslijeda pridjeva i imenice, nego bi se poimeničeni leksem vladao upravo onako kako se vlada desna imenica u apozitivnoj sintagmi”. Prezime je nastalo kao okamina sintagme čiji je drugi element (atribut, prijedložni ili padežni izraz) upućivao na srodstvo ili pripadnost (*čiji?*) ili je pak označavao osobu opisujući neku njezinu karakteristiku (*kakav?*) koja je izdvaja iz zajednice (*koji?*), ovisno o podrijetlu pridjevka od kojeg se razvilo.

Neosporno je dakle da imenska formula nije proizvoljni konstrukt, već da se tvori po određenim pravilima. Prema Billyju (2005–2006: 48–50), u fazi razvoja imenske formule (ovisno o teritoriju, od 10. ili masovnije 12. stoljeća) koja je u Francuskoj i u Hrvatskoj kao i u većini europskih jezika (izuzev ruskoga i bugarskoga antropo-

⁷ Postoje ipak društva u kojima su djeci imena izmišljena *ex nihilo*, a roditeljima je čak bilo dopušteno da mijenjaju fonološka pravila svog jezika. To je slučaj kod pripadnika Kualan-Samandong zajednice na Borneu u Indoneziji (v. Saaremaa-Maunumaa 2005: 169).

nimijskog sustava) rezultirala binomom⁸ ime + prezime, postojala su sljedeća jasna lingvistička pravila za prijenos imena:⁹

- a) filijativna apozicija / filijacija
- b) determinacija
- c) derivacija sufiksacijom i
- d) sufiksacija s ciljem promjene roda.

Filijativna apozicija najstalniji je način imenovanja krvnim srodstvom (franc. *li-gnée*), a tvori se tako da se u istovjetni položaj s imenom stavi riječ ili izraz koji ga pobliže označava, pri čemu se u jezicima s imenskom fleksijom ona navodi u istom padežu kao i ime. Od svih vrsta filijativne apozicije, s lingvističkog i povijesnog stajališta, najvažnija je ona koja stavlja u odnos zavisnosti djeteta i njegova roditelja. Najstarija formula kojom se taj odnos izražava najvjerojatnije datira iz 7. stoljeća ili čak ranije i izgleda ovako: *X filius/filia Y*, franc. *X fils/fille (de/à) Y*.

Tom se formulom češće identificiraju dječaci nego djevojčice, i to u izravnom srodstvu (druga generacija), dok se rjeđe susreće u trećoj ili četvrtoj generaciji. Dijete je, dakle, moglo biti identificirano imenom oca i/ili djeda i bake i/ili pradjeda s očeve strane. Ta se vrsta filijacije odnosila i na majčinu stranu (ime majke i/ili bake s majčine strane). S vremenom nestaje termina *filius* iz formule *X filius Y (Willelmi filius Hugonis)* pa determinant ostaje u apoziciji (*Willelmi Hugonis*) ili u genitivu, pri čemu determinant može biti i višesložan kao u *Jehan filz au Normant de Beaune, Ranulfus filius a la Plusbele clericus*. Filijativna formula može poslužiti kao pravi *cognomen* koji može postati nasljedan, kao što svjedoče prezimena *Filsjean* ili *Filsnoël*. S vremenom oznaka filijacije *filius* nestaje ostavljajući determinant u apoziciji ili u genitivu.

Ovakav model filijacije poznat je i u hrvatskoj antroponomastici. Kristijan Juran (2005) prikazao je modele filijacije bliske imenskoj formuli s patronimikom kao u *ser Nicola filio Valcoi* (1338.), *Migliech et Radach fratres et filiis condam Stipchi*

⁸ Ovdje je termin *binom* samo uvjetan jer imenska formula može sadržavati više od dva elementa, npr. Alexandre Gustav Eiffel ili Charles-Édouard Jeanneret-Gris, ali oni mogu pripadati samo binomnom odnosu ime + prezime.

⁹ U Francuskoj se prijenos prezimena generalizira u 16. stoljeću, doduše, isprva isključivo za aristokraciju, uvođenjem obveze vođenja matičnih knjiga, a što je posljedica provedbi zaključaka Tridentskog koncila (1545. – 1563.). Ta se praksa laicizira za Francuske revolucije i potom donošenjem Građanskog zakonika u 19. stoljeću (*le Code civil*) (Descoutures 2015). U Hrvatskoj odluke Tridentskog koncila utječu na masovniju pojavu prezimena. No, kao i za teritorij današnje Češke, Slovačke i Slovenije u Hrvatskoj je u tom kontekstu presudnu ulogu odigrao tzv. Jozefinski patent iz 1780., zakonski akt kojim se propisuje obveza posjedovanja imena i prezimena.

(1396.). Ulogu patronimika ponekad zamjenjuje pridjevak drugog tipa: topički kao oznaka porijekla ili mjesta stanovanja (*Mladini de Blata* 1359., *Grubina de Blatta* 1372.), staleški (*dominus Andrea presbitero Blatte* 1338.) ili uslužni (*Belchano plazzari* 1338., *Stoicus faber* 1363.).

Manji broj tih nasljednih pridjevaka bio je prenesen i po ženskoj liniji. Takvi se pridjevci nazivaju metronimima. U dokumentima iz 14. stoljeća ženu se identificira na nekoliko načina (Morlet 1991 : 10):

- samo osobnim imenom ili nadimkom oca ili muža, npr. *la fille Guillaume* i *la Femme Bossu*
- osobnim imenom žene proširenim nekom oznakom za rodbinsku vezu, npr. *Marie femme de Bernard*
- imenskim likom oca ili muža u ženskom rodu, npr. *la Martine*.

U korčulanskim spisima iz 14. st. Juran (2005: 77–97) nalazi sljedeće sustave imenovanja žena:

- osobno ime + ime oca / ime oca i očev patronimik (*Maria filia Mirosii* 1338., *Peruoslaue filie condam Iuanem Critcouich* 1363.)
- osobno ime + ime supruga / ime supruga i suprugov patronimik (*Radica uxor Sompsti* 1363., *Crasna uxor Radoe Radoseuich* 1388.)
- osobno ime + ime oca / ime oca i očev patronimik + ime supruga / ime supruga i suprugov patronimik, s tim da drugi i treći član imenske formule mogu mijenjati mjesta (*domina Frana filia Urosi et uxor ser Luchxe* 1359., *Marcesine filie Decoy Nesustouich et uxori Peruis Bogdanich* 1363.)
- osobno ime + patronimik, što je potvrđeno u svega nekoliko primjera (*dominam Sichinam Popovig* 1338., *Bratam Zubrianich* 1395. i *Iuane Bolexeuich* 1338.)
- osobno ime + ime supruga u genitivu / posvojni pridjev od suprugova imena, što je potvrđeno za jednu osobu (*Brate Vitagli* 1388., *Bratam Vitalouam* 1395.).

Jakić-Cestarić (1977: 146) navodi da je u zadarskih plemićkih obitelji iz 13. stoljeća denominacija žena često četveročlana, kao npr. *Scomusa, uxor Iohannis, filii Cresti*, a tamo gdje se patronimik već ustalio kao prezime ženska denominacija može biti tročlana ili dvočlana kao npr. *Clara de Botono* ili *Gruba, uxor Laurencii Zivalelli*. Udana se žena uz oznaku muža i njegove porodične pripadnosti često označavala i očevom denominacijom kao i u Juranovim primjerima s Korčule.

U francuskom je korpusu uočljivo da se od 12. stoljeća uporaba genitiva u imenovanju žena počinje zamjenjivati imenskim likom muškarca u ženskom rodu. Taj je postupak vrlo jednostavan, a sastoji se u tome da se drugo ženino ime, tj. očevo ime za kćer, bratovo ime za sestru ili suprugovo ime za suprugu počinje pisati u ženskom rodu. Npr. *Marge Pelokini* naziva se i *Marge Peloquine*, kći Uga Sacristia naziva se *Sacristiana*, ili oblik tipa *Lamartine* može biti 'Martinova žena ili udovica'.

Determinacija je drugi model prijenosa pri kojem se filijacija izražava asindetskom subordinacijom imena oca ili majke genitivu, npr. *Petro Ebrardi*, odnosno *Vicentio Matildis*, ili u kosom padežu (*cas régime*), npr. *Pierre Guenon*, što je zapravo rezultat daljnjeg razvoja formule filijacijom. Sredinom 9. stoljeća javlja se formula s prijedlogom *de* (npr. *Isalnus Dalaisa*, corr. *d'Alaisa*) i *à* (tek od 13. st.) ispred osobnog imena oca ili majke kao u *Degeorges*, *Adenis* i slično. Ti su prijedlozi osobu identificirali kao Georgesova ili Denisova sina. Prijedlog je mogao biti proširen i određenim članom *le* ili *la*, što je tvorilo konstrukcije tipa *du*, *au*, *à la*: *Dufournier*, *Deloncle*, *Dulong*, *Auroux*, *à la Martine*. Na jugu Francuske ponekad iza *de* može se naći i *en* kao u *Raimundus de Nat* (corr. *n'At*) ili *na* kao u *Amatha Sausannae et filius ejus Petrus de na Amadana*.

Juran (2005) takav model naziva formulom s imenom oca u genitivu: *Obradi Kraiaçi* (1388.); *Micole Zigli* (1389.); *Martin Golcosii* (1395.). U Juranovu korpusu plemić *Marinus de Cerchiano* jedini se u pravilu spominje u takvu obliku s prijedložnom konstrukcijom, s izuzetkom jednog spomena s imenom oca u genitivu – *Marino Cherchiani*.

Ako je, pak, osobno ime neposrednog pretka bio dovoljan znak identifikacije, tada osim filijacije imamo i sintagme poput: *heredum Radimani* (1388.), *heredes Iachxe* (1396.), *filios Radoste* (1338.) i sl. Juran napominje da se ista osoba, muškarac ili žena podjednako, nije uvijek imenovala na isti način.

Sufiksalna derivacija javlja se u 11. stoljeću iako je tematska varijacija¹⁰, karakteri-

¹⁰ Antroponimijski sustav glavnih germanskih plemena (Franci, Burgundi, Vizigoti) bio je gotovo identičan, a počivao je, kao i galski, na jednoimenskoj formuli. Germanska imena izvorno su bila složenice ili hipokoristici. Složenice se sastoje od dva elementa od kojih je prvi determinant drugoga. Prvi je element imenica (*-theud* 'narod', *-frid* 'mir', *-hildis* 'vojska'), a drugi pridjev (*-berth* 'sjajan', *-hard* 'snažan', 'jak', *-bald*, 'odvažan'), kao u *Theodobertus*. Složenica se može sastojati i od dviju imenica kao *Bernulfus* 'medvjed + vuk' ili od dvaju pridjeva kao u *Adalbertus* 'plemenit + sjajan'. Paul Lebel (1949.) tvrdi da je etimološko značenje složenica već do 9. stoljeća vjerojatno bilo zaboravljeno. Brojne obitelji kod nadijevanja imena djeci rabe tematsku varijaciju, dakle prenose djeci jedan ili oba leksema iz imena roditelja vršeći pri tom preslagivanje elemenata. Na primjer, prvorodeni sin *Teuthardus* nasljeđuje kao prvi leksem inicijalni majčin leksem (*theud-*), a kao drugi, terminalni očev leksem (*-hard*). Četvrto dijete istog para nasljeđuje u potpunosti očevo ime *Achelardus*, dok njihovo dijete imenom *Hachehildis* nasljeđuje očev inicijalni i majčin terminalni leksem. Majka se, dakle,

stična za germansku antroponimiju, tada još uvijek bila vrlo živa.

Pišući o prijenosu imena u Francuskoj 11. – 14. stoljeća, Billy (2005–2006: 49) navodi najčešće korištene sufikse kojima se izražavala descendencija i filijacija kod prijenosa imena. Prvo sinovo ime moglo je nastati prenošenjem očeva imena bez izražene sufiksacije, no u slučaju kada je ono bilo derivat očeva imena, onda je filijacija najčešće bila izražena sufiksom *-etus*, (npr. *Odo de las Chesas cum filio meo Odoneto*), dok po učestalosti iza njega slijede sufiksi: *-inus* (npr. *Galerando, Robino, Gileto, Adam et Willelmo...* sinovi *Robertusa de Reculla*), *-onus* (npr. *Regnauldon de Murat, sin Regnaulta de Murata*), *-ellus* (npr. *Gaufrido scilicet et Fulconello*, sinovi *Fulca Andegavensis*), *-ensis* (npr. *Alexander Ivonensis*). Iako je prvo sinovljevo ime najčešće preneseno od oca, ima slučajeva kada je ono preneseno od majke i tada sufiksirano pomoću sufiksa *-etus* (npr. *Petrus Arnaldi et Bertrandus et Truchetz* sinovi *Dragonisa de Mairona et Trucha*) ili *-inus* (npr. *Thevenin et Thomassin* sinovi *Thommasse*). Osim toga, sinovo prvo ime moglo je biti i derivat od drugog očeva imena, ali tada je filijacija bila izražena sufiksom *-atus* (npr. *Pelegriat et Aubinot* sinovi *Peesa Pelegriana*). Drugo sinovo ime isto tako naslijeđeno od oca može biti sufiksirano na *-etus*¹¹. Kći je kao prvo ime najčešće dobivala očevo ime derivirano sufiksom *-eta* (npr. *Guillelmete Guillelmi condam de Sarriano filie*), no moguće je bilo da joj se nadjene i drugo očevo ime derivirano na *-eta* (npr. *dona Austrieta kći sen Loysa Austrie*) ili *-eleta* (npr. *Ruecelate la fille signor Garcire Ruece ke fut*) ili pak prvo majčino ime isto tako derivirano na *-eta*. Billy dalje navodi i ostale mogućnosti imenovanja djece na temelju derivacija od imena djeda po ocu, strica za sina, tetke za kćer ili pak kuma ili kume i dr.

Osim derivacije bila je moguća i regresija u drugoj generaciji pa je sin mogao dobiti i desufiksirano očevo ime (npr. *Agnus filius Agnosis*). Općenito je uočeno da postoje varijacije u upotrebi ili neupotrebi sufiksa kod jedne te iste osobe. Osim toga, moguća je varijacija i sufiksa samog pa je ime iste osobe moglo biti zabilježeno u bazičnom obliku ili u različito deriviranim oblicima.

Prema istraživanju koje je Vekarić (1992: 55–59) načinio za poluotok Pelješac za razdoblje od 14. do 18. stoljeća, u imenskoj je formuli prva identifikacijska oznaka bilo ime (osobno), na drugom je mjestu bio patronim, na trećem derivat djedova ime-

zvala *Teuthilda*! Majka prenosi terminalni nastavak samo na kćer, vrlo rijetko i na sina. Isto je tako i u prijenosu očeva terminalnog leksema na sina. Hans-Werner Goetz pokazao je u svojoj studiji o *Irminonovu poliptihu* (Bourin i Chareille 2002: 37) da je prijenos očeva leksema u odnosu na majčin ipak češći i da je takva agnatička (patronimička) filijacija dominantna u pariškoj regiji od početka 9. stoljeća.

¹¹ Za ovaj primjer Billy ne nudi uvjerljivu argumentaciju.

na, a na četvrtom, eventualno, nadimak. Vekarić tako navodi:

- u 1. fazi ime: *Ivan Marković Pavlović* (reč. Kralj)
- u 2. fazi patronim: *Antun Ivanović Marković* (reč. Bajo)
- u 3. fazi derivat djedova imena – nadimak: *Petar Antunović Ivanović* reč. Car i
- u 4. fazi prezimena postoje dvije varijante:
 - a. *Vlaho Petrović IVANOVIĆ* reč. Beg, prezime po imenu pretka i
 - b. *Vlaho Petrović CAR(EVIĆ)* reč. Beg, prezime po nadimku. Tada nestaje derivata djedova imena, a na njegovu mjestu se tijekom 18. stoljeća ustaljuje nasljedno prezime.

U literaturi (Janeković-Römer 1992; Tanocki 1986) najčešće se javljaju dva načina rodbinskog organiziranja: vertikalni i horizontalni tip. U vertikalnom tipu rodbinskog povezivanja srodstvo se računa po unilinearnom principu (pripadnost isključivo patrilinearnoj ili matrilinearnoj liniji podrijetla), a u horizontalnom prema bilateralnom srodstvu (pojedinaac prati svoje podrijetlo kroz oba roditelja). Uspoređivanjem tih dvaju sustava uočeno je da je patricijat u srednjovjekovnim dalmatinskim komunama preferirao vertikalni sustav pretežno patrilinearnog tipa zahvaljujući kojem je mogao ranije uspostaviti čvršći imenski obrazac kao sredstvo izražavanja pripadnosti obitelji. Takva praksa potvrđuje agnatičku (patrilinearnu) tradiciju u načinu imenovanja u europskom krugu. Žena nema, u pravnom smislu, svoje individualno ime već ga posuđuje od nekoga muškog člana obitelji. Kod nižih društvenih slojeva situacija je, i u hrvatskom i u francuskom kontekstu, drugačija. Naime, uslijed nepostojanja zajedničkih političko-gospodarskih interesa ti se slojevi identificiraju većinom horizontalnim sustavom zbog čije egocentričnosti duže ustrojavaju svoj imenski obrazac.

4. PREZIME I NJEGOVA DISKURZIVNA ULOGA

Međutim, francuski i hrvatski korpusi pokazuju još jednu sličnost. Billy (2005–2006: 50) konstatira da se prijenos imena u Francuskoj u ranome srednjem vijeku ne odvija po gramatičkim pravilima, već na osnovi društvenih, kulturnih, regionalnih ili dijakronijskih modela, što je uočeno i pregledom arhivskih zapisa iz druge polovice 13. st. iz fonda Državnog arhiva u Zadru (Kirchoffer i Vodanović 2012). Pregledana dokumentacija pokazuje da je način imenovanja fleksibilan. Uz osobno ime upotrebljavaju se različiti imenski (ime kao *Nicola Grego*, prezime kao *Toliçni Scimunig*,

nadimak kao *Danielis Pancere*¹², patronim kao *Bogde filio Cande Iadrensibus*, etnonim kao *Ioacomo Paduan*) i neimenski pridjevci (rodbinska veza kao *Iuannem, fratrem olim presbyteri Domigne, cognominati Anime*, zanimanje kao *Budislauo, bicario*, stalež kao *Marcus filius condam Stanoscii, olim uillanus de Bogde*, služba kao *Nasci plebano sancti Stephani uicario*) pri čemu nema pravila koja bi definirala njihovu upotrebu u smislu vrste korištenih pridjevaka i njihova redoslijeda.

Ipak, može se uočiti da je način identifikacije osoba u ispravama, osim s obzirom na spol i podrijetlo, uvjetovan i ulogom koju osoba u dokumentu ima. Primarne osobe (ugovorne strane i svjedoci) imaju složeniji način imenovanja u odnosu na sekundarne osobe, a razlika u složenosti imenovanja glavnih osoba uvjetovana je ulogom koju ona ima u dokumentu.

Najsloženiji način imenovanja imaju osobe koje su glavni akteri isprave, pri čemu će njihovo imenovanje učestalije imati više elemenata (često tri do četiri elementa), a prilično često će se uz imenske dijelove javljati neimenski elementi poput zanimanja ili građansko-pravnog statusa, (npr. *domini Andree Galsoni, venerabilis Iadrensis electi archiescopi*) pri čemu je potrebno napomenuti da neimenski elementi mogu u nekoj od idućih razvojnih faza u imenovanju postati imenski, npr. *peliparius* kao oznaka zanimanja postaje prezime Pelicarić (cf. *magister Grisogonus de Petriçolo palipariam < Petriçoli, pater magistri Grisogoni peliparii*). Sudionici isprave koji svojom prisutnošću daju učinkovitost pravnom činu bit će imenovani dvama do trima elementima, a sekundarne osobe, usputno imenovana lica, imenovat će se jednim do dva elementa s naglaskom na imenskima.

Velcic-Canivez (2012) tvrdi da je čin imenovanja nužno govorni čin i time upisan u smisao imena (Gary Prieur 1994: 25). Ono što ime označava to je prema Cormieru (2011. u Velcic-Canivez 2012) “l’existence donnée à la chose nommée dans le langage et non l’existence extralinguistique réelle de la chose”¹³. No, nastavlja Velcic-Canivez, upravo je ono što je imenovano *entité extralinguistique*. Dakle, ime jest opis koji omogućuje identifikaciju referenta. Analizom imena u tršćanskom orfanotrofiju Bertoša (2003–2004) pokazuje da je u određenim okolnostima ono što (koga) ime označava uvjetovano izvanjezičnim postojanjem:

“...odnos između lokalnoga tršćanskog izvanjezičnog konteksta i nekih jezičnih obilježja prezimenskoga korpusa može biti potvrđen, i ocertan analizom izmišljenih prezimena, a njome može biti pokazano da su prezimena koja su po-

¹² *Pancera*, prema Mareviću (2000: 2204), oklop oko trbuha.

¹³ “postojanje dano imenovanoj stvari u jeziku, a ne istinsko izvanjezično postojanje stvari” (prev. B. V.)

svjedočena u tršćanskim orfanotrofijskim knjigama teško mogla biti izmišljena i zabilježena u registre nahodišta nekih drugih gradova jugozapadne Europe ili Austro-Ugarskoga Carstva.” (Bertoša 2003–2004: 63)

5. JEZIČNI ELEMENTI U SUSTAVU DEFINIRANJA ULOGE

S obzirom na tvorbenu strukturu prezimena su mogla nastati:

- a) bez tvorbenog čina, (asufiksalna prezimena, uvjetno rečeno “neizvedena”); Tako su asufiksna prezimena u hrvatskome *Ivan, Marin, Kovač, Knez* i dr., a u francuskome *Martin, Bernard, Fèvre, Roy* i dr.
- b) tvorbenim činom, (sufiksna, uvjetno rečeno “izvedena”, tj. izvedena patronimskim sufiksima). To su u hrvatskome, npr. *Ivanov, Marinović, Kovačević, Knezović* i dr., a u francuskome *Martinet, Bernardin, Févret, Duroy* i dr.

5.1. SUFIKSALNA PREZIMENA

Sufiksi korišteni u tvorbi francuskih prezimena mogu se svrstati u one koji pripadaju neromanskom (germanskome ili latinskom) fondu i one koji su izvorna romanska kreacija (v. Lebel 1952, Marcato 1996). Germanskog su podrijetla sufiksi: *-equin* (npr. *Jannequin*), *-equart/equert* (npr. *Hannequart*), *-esson/essin* (npr. *Baudesson, Colleson*), a latinskog: *-et/ot/at < ittus*, te *-in, -on* i *-ic* (*Adenin, Colin, Baudon, Perron, Ayminic*). Sufiks *-on* koristi se i za izražavanje ženskog roda: *Caton, Marion, Margoton*, a u prezimenima nastalim od naziva zanimanja javlja se kao pojačanje sufiksu *-ier*, kao u *Boucher > Bouchier > Boucheron, Vacher > Vachier > Vacheron; Ayminic, Arnaduc < Aymon, Arnaud*.

Romanske izvedenice tvorene su pomoću nastavaka koji su se odvojili od imenica s punim leksičkim značenjem ili od deminutiva:

- Nastavci *-art, -aut, -ier, -oin* odvojili su se od složenica germanskog podrijetla na *-hard, -wald, -hari, -win*. Ti su nastavci upotrebljavani u službi pravih sufiksa uz osobna imena i uz nadimke. Nekad su, kao *-hard* koji se na romanskom teritoriju pojavljuje već u 6. stoljeću u svome latiniziranom obliku *-ardus* (*Leonardus*) upućivali na pozitivnu kvalitetu, no češće su imali pejorativno značenje.
- Izvedenice ili hipokoristici nastali od već postojećih hipokoristika pojavljuju se uz izvedenice na *-el* kao *Ansel, Michel* su: *-elet, -elot, -elin, -elaud*.

- Uz već postojeći sufiks bilo je moguće dodati još jedan. Najčešći su sufiksi tog tipa: *-enet* i *-enin* nastali od izvedenica na *-on* nakon što je vokal obezvučen i prešao u *-e*, kao u *Perrenin* < *Perron*, *Huguenin* < *Huguon*; te: *-inet* (*Colinet*), *-naut* (*Colinaut*), *-inot* (*Colinot*). Takva tvorba nije bila česta.
- Analogno izvođenje javlja se krajem srednjeg vijeka, i to: izvođenje na *-t* ili *-d* iza nazalnog samoglasnika: *Jean* > *Jantet*, *Jandet* ili zbog brkanja s nastavkom *-ant* (*-ent*) i *-and* kada nastaju izvedenice *Clément* > *Clémendet*, *Vincent* > *Vicendet*.

Iz gornjih je primjera jasno da sufiks znači vrstu, imenicu, glagol, pridjev, ali i semantički specificira riječ na koju se odnosi: vršitelj radnje, umanjenica, uvećanica, posvojnost, pripadnost, podrijetlo i sl. Sufiksi su “semantički” morfemi koji bilo da su etimološki ili etimološki motivirani, uređuju značenje baze na koju se naslanjaju.

Tako je funkcija umanjenice izražavanje afektivnosti, a u francuskom mogle su nastati na osnovi triju postupaka:

- dodavanjem sufiksa na osnovu: *Jehan* > *Jehannot*
- aferezom: *Mongeot* < *Demongeot*; *Cendre* < *Alixandre*
- zamjenom posljednjeg sloga sufiksom: *Guillot* < *Guillaume*; *Robin*, *Robard*, *Robelot* < *Robert*.

U francuskom su u 13. stoljeću, hipokoristici još uvijek rijetki, tvrde Baylon i Fabre (1982: 170), a počinju se razvijati od 14. i 15. stoljeća kako bi formirali nova imena na osnovi poznatih osobnih imena. Deminutivi poput *Jaqueme*, *Estevene*, *Jacquemin*, *Jacquemard*, *Estevenin*, *Estevenot* i *Estevenon* sigurno su postojali, no Lebel (1949: 72) navodi da se na francuskom jeziku oni ne bilježe prije 12. stoljeća jer se vlastita imena zapisuju na latinskom koristeći latinske, a ne francuske sufikse.

Kad je riječ o hrvatskom jeziku, u sufiksalna prezimena ubrajamo ona prezimena koja posjeduju tzv. prave patronimičke sufikse (koji sadržavaju i posvojni i deminutivno-hipokoristični element, npr. *-ović/-ević*, (od kojih prvi dolazi na nepalatalne, a drugi na palatalne osnove: npr. *Marinović*, *Kovačević*) i neprave patronimičko-hipokoristične sufikse, tj. one koji sadržavaju samo deminutivno-hipokoristični element: *-ić* (*Perić*), *-ica* (*Perica*), *-ac* (*Malac*), *-ak* (*Perak*), *-ek* (*Ivek*), *-ic* (*Petric*) ili samo posvojni pridjevački sufiks *-ov/-ev* (npr. *Petrov* ili *Juričev*).

Unatoč “deficitarnoj” francuskoj morfologiji, u francuskom korpusu postoje prezimena izražena u genitivu, iako možemo dvojiti o njihovoj jezičnoj pripadnosti. Riječ je, naime, o prezimenima Talijana doseljenih u Francusku u različitim povijesnim

razdobljima. Takva prezimena nalazimo naročito na jugu Francuske (*Giorgi, Giral-di, Grimaldi* i dr.). Unatoč činjenici što su nositelji tih prezimena u pravnom i političkom smislu pripadnici francuske nacije, ili pak, čak i rođenjem Francuzi (druga ili treća generacije doseljenika), njihova prezimena, s obzirom na to da su u francuski korpus stigla relativno kasno, zapisana su u svome izvornom obliku te nisu prošla proces jezične prilagodbe francuskom jeziku.

Međutim, zanimljiva je ideja Hectora Iglesiase (2002) koji polemizira o podrijetlu i značenju baskijskog toponima *Gasteiz*, a koja se može povezati s francuskim sufiksom *-ois* koji je, pak, čest u tvorbi francuskih prezimena. Iglesias se suprotstavlja važećoj tezi koja kaže da su toponimi antroponimnog postanja patronimi. Autor tvrdi da su takvi toponimi po svom podrijetlu antroponimi deklinirani u latinskom genitivu kojima je prethodila suponirana imenica *villa*. Imenica *villa* mogla je biti i izostavljena pri zapisu, ali se pretpostavljala. Tako *Gasteiz* nije patronim od osobnog imena *Berasko* > *Belasko* + patronimički sufiks *-i(t)z*, već **villa Velaskonis*, što se može dokazati pregledom fonetskih promjena u baskijskome. Prema toj tvrdnji ni toponim *Berascois* (na području nekadašnje baskijske provincije Labourd) nije nastao na osnovi osobnog imena *Berasko* > *Belasko* + patronimički sufiks *-itz*, već je derivat posvojne sintagme koja govori da se radi o Belaskovu posjedu **villa Belasconis*. Možemo li onda tvrditi da je francuski *-ois*, koji se ne uvrštava među patronimičke sufikse u francuskom, isto tako ostatak genitiva iz sintagme ‘nečiji posjed’? Takvim bi se pristupom prezimena tipa *Gandois*, *Gar-nois* ili pak *François* mogla objasniti kao prezimena u genitivu nastala na osnovi imena posjeda: *Gandois* – *Wandov posjed, *Gar-nois* – *Warinov posjed ili *François* – *Francov posjed. To možemo potkrijepiti tvrdnjom da sufiks *-ois* u francuskom vrši službu adjektivizacije imenice. Naime, Dubois i Dubois-Charlier (1999: §5, 7) tvrde da su pridjevske forme nastale sufiksima *-el*, *-al*, *-ois*, *-ais*, *-ien*, *-iste*, *-ier*, *-aire*, *-eux*, *-ique*, *-é*, *-u* i drugi, zapravo pridjevski oblici imenice. Štoviše, sufiksima *-ois*, *-ais*, *-ien*, *-en*, *-an*, *-ain*, *-in*, *-al*, *-eux*, *-iste*, *-ier*, *-ard*, *-ique* i *-esque* tvore se etnici. Oblici na *-ois* i *-ais* morfološki su bliži imenskoj bazi nego npr. sufiksi *-ien* i *-en*, a koriste se za imenovanje stanovnika velikih ili malih aglomeracija, gradova i sela (adj. *villageois* ‘stanovnik sela’, *bourgeois* ‘stanovnik grada’, *niçois* ‘stanovnik Nice’, *marseillais* ‘stanovnik Marseillea’). Sufiks bi ovdje mogao biti nastavak tematske varijacije kakvu su poznavali Germani i koju su koristili pri prijenosu imena. Pridjevski sufiks *-ois* tako bi mogao stajati u istom rangu s prepoznatljivim *de-/des-* iz sintagme *Descartes* (tj. podrijetlom s posjeda *Les Cartes*). Štoviše, Dauzat (1951) sufiks *-ais/ois* naziva sufiksom za etnike i etnonime te tvrdi da se etnonimski sufiks *-esse(m)* koji se na jugu Francuske sačuvao kao *-és*, u francuskom adaptirao kao *-ais* (*Bordalais*, *Narbonnais*, *Toulonnais*, *Lyonnais*), dok

je varijanta *-ois* nešto rjeđa i recentnija (*Albegeois, Nimois...*). Varijanta *-ois* pokrivala je dva različita izgovora [wa] i [ɛ], a konačno se ustalila kao *-ais* [ɛ], reformom ortografije iz 1835. godine.

U hrvatskom se jeziku za tvorbu etnika za mušku osobu koriste sufiksi *-(a)c*, *-an(a)c* i *-anin* (Barić i dr. 2005: 313), odnosno *-anin*, *-janin*, *-čanin*, *-(a)c* i *-an(a)c* prema Babiću (2002: 243), a kao najplodniji navode se oblici na *-in* (*-anin*, *-janin* i *-čanin*). Oblik je prezimena nastao od toga najplodnijeg sufiksa za etnike u Hrvatskoj na primjer *Pažanin*, no mnoga su prezimena nastala pod utjecajem dijalektalne tvorbe pa imamo oblike prezimena nastalih od etnika kao što su: *Bednjanec*, *Ceraj*, *Humski*, *Klenovšak*, *Kranjec*, *Posavec*, *Presečki*, *Staroveški* i dr.

Neka su se francuska prezimena, a naročito ona koja su vrlo česta (npr. *Barthélemy*, *Beau*, *Bernard*, *Fèvre*, *Guillaume*, *Martin*, *Robert*, *Roy/Rey*, *Roux...*), zapravo pokazala kao izrazito plodna osnova za tvorbu izvedenica. I danas osobna imena služe kao baza za stvaranje novih izvedenica, što je osobito uočljivo u svakodnevnom govoru, familijarnom, ali i novinskom diskursu. Prezime tvori svoje izvedenice u strukturi grozda. Prvo se deriviraju izvedenice od osnovnog imena, a zatim i izvedenice od skraćenih korijenskih morfema, tj. hipokoristici i drugi apokopirani oblici. U *Etimološkom rječniku francuskih prezimena* (1994: s.v. *Pierre*) Dauzat navodi više od 100 varijanti od osnove *Pierre* na cijelom teritoriju Francuske, ubrajajući u tu skupinu i derivate od homonimne imenice *pierre* 'kamen' u koje spadaju izvedenice s članom i prijedlogom *Lapierre* i *Delapierre* što potvrđuje uporabu tih čestica uz prezimena nadimačkog podrijetla, kao i složenice tipa *Pierrefonds* i dr.

I u hrvatskom su jeziku izvedenice od svetačkog imena *Petar* vrlo česta prezimena. Maletić i Šimunović (2008) tako navode prezime *Petrović* kao jedanaesto najučestalije prezime u Hrvatskoj, a od ostalih hrvatskih prezimenskih izvedenica od imena *Petar* izdvajamo samo još 17 vrlo učestalih¹⁴: *Perak*, *Perčić*, *Peričić*, *Perica*, *Perić*, *Periša*, *Perišić*, *Perković*, *Perović*, *Peršić*, *Peša*, *Pešić*, *Petrić*, *Petković*, *Petric*, *Petričević*, *Petrušić*. Ta raznolikost izvedenica potvrđuje da izvanjezična nužnost djeluje kreativno na jezik bez obzira na njegovu tipološku pripadnost¹⁵.

¹⁴ Među vrlo učestale uvrštavaju se ona prezimena koja imaju više od 676 nositelja. Naime, 1000. najučestalije prezime u Hrvatskoj broji upravo toliko nositelja.

¹⁵ Vidi o tome i Bjelanovićev rad iz 1995. "Tvorbeni prsten kao model opisa antroponomastičkih tvorevica", *Filologija*, 24–25, str. 61–68 upravo na primjeru tvorbenoga gnijezda osnove *Petar*.

5.2. ASUFIKSALNA PREZIMENA

Teško je razumjeti derivaciju pri kojoj su početni i derivirani oblici istovjetni. Derivacija kao morfološka oznaka uspostavlja međusobni odnos imena kao forme, a ne nužno i njihove nositelje. No u prezimenima nastalima bez tvorbenog čina teško je uočiti aspekt nasljednosti, a derivacija kao jedan od oblika tvorbe, shvaćena kao “izvođenje”, već prema svojoj definiciji ne može biti iskazana istovjetnim oblikom. Utoliko su prezimena s osobnoimenskim likom specifična.

U hrvatskom jeziku, dakle, razinu značenja pripadnosti obiteljskoj lozi možemo izraziti posvojnim pridjevom, koji je gramatikaliziran u sufiksima *-ov*, *-ev* i *-in*, a pripadnost krvnom srodstvu (ili samo srodstvu, kao žena udajom), deminutivnim sufiksom *-ić*. Kao što je ranije navedeno, prezimena koja sadržavaju posvojni i deminutivno-hipokoristični element ili pak jedan od tih elemenata smatramo sufiksalnima, no što je s onim prezimenima koja nisu tako eksplicitna? Kako se moglo dogoditi da tako nespecifični izrazi budu uporabljeni za izražavanje tako specifičnog sadržaja? I u hrvatskom postoje prezimena asufiksalnog tipa, kao npr. *Ivo*, *Marin*, *Marijan*, *Drago*, *Vinko*... Na koji je način hrvatski riješio nedoumice oko toga što je ime, a što prezime u liku tipa *Ivan Marin*?

Vrlo star i plodan tip identifikacije bio je dodavanje očeva imena osobnom imenu. U hrvatskom je, kao i u latinskom *Johannes (filius) Demetri*, bilo moguće izreći *Ivan (sin) Petra* ili *Ivan Petar* iako je prevladavajući oblik bio onaj posvojno-pridjevački *Ivan Petrov* kao i kod većine drugih slavenskih naroda¹⁶. Mnogo je prezimena u hrvatskom korpusu koja nalikuju na imena, Putančev i Šimunovićev *Leksik prezimena* (1976) navodi ih stotinjak. Šimunović (1995: 75) tvrdi da takva prezimena nisu svojstvena slavenskoj antroponimiji te da su gotovo najrjeđa u južnoslavenskim jezicima u koje su stizala posredstvom stranog utjecaja. Ipak, uočeno je da su prezimena nalik na osobna imena češća u područjima gdje su prezimena starija, tj. gdje se imenska formula s prezimskom sastavnicom formirala ranije, kao što su rubna područja hrvatskog teritorija. Posebnu pozornost treba dati i onim prezimenima kao što su *Petric*, *Slavica*, *Zorica*, *Jurica* i sl., koja nalikuju osobnim imenima, ali zapravo u sebi skrivaju stari deminutivni oblik *-ic* ili još uvijek produktivan *-ica*. Isto tako, današnja su hrvatska prezimena *Dragić*, *Milić*, *Ljubić*, *Jurac*, *Blažec*, prije nego što su se ustalila kao prezimena, bila osobna imena nadjenuta “od milja”, dakle, hipokoristici, a to je vidljivo, tvrdi Šimunović (1995: 74), na osnovi patronima koji su od njih izvedeni: *Dragičević*, *Miličević*, *Ljubičević*, *Jurčević*, *Blažeković* itd. Unatoč tome što je sustav

¹⁶ U Češkoj je pak prevladavajući prvi tip filijacije očevim imenom *Ivan Petr* (Moguš 1982: 163).

dopuštao slučajeve u kojima nije bilo oznake filijacije u prezimenskoj sastavnici imena, takva su rješenja bila slabo razumljiva pa je hrvatski jezik preferirao izbor onih likova gdje je filijacija vidljiva. Naime, s onomastičkog je gledišta prezime nalik na osobno ime slabo funkcionalno jer pokriva oba znaka imenske formule, i ime i prezime (v. Šimunović 1995: 75 i Moguš 1982: 163).

5.2.1. "POSVOJNOST" I "PRIPADNOST" U FRANCUSKIH ASUFIKSALNIH PREZIMENA

Već smo spomenuli da je izraz koji je međusobno povezivao generacije Francuza bio izražen filijacijom koja se prikazivala pomoću nastavka *-on* kao i to da se ta ideja s vremenom izbrisala iz kolektivnog pamćenja.

Posvojnost i pripadnost u francuskom se jeziku izražavaju analitički, predmetanjem prijedloga i člana ispred imenske skupine. Prijedlozi su elementi koji inauguriraju odnos zavisnosti između elementa koji slijedi prijedlog i onog elementa koji mu prethodi. Tako prijedlozi reguliraju sintaktičke veze i ustoličuju semantičku ovisnost dvaju elemenata koja povezuju. Peti (1999: 117) tako navodi da uz prijedlog kao gramatičku riječ ne može stajati imenska riječ bez sadržaja, kao što je vlastito ime. Da bi takva riječ mogla stajati uz prijedlog, mora dobiti sadržaj od objekta ili osobe koji su njome imenovani. To nije leksički sadržaj, nego sadržaj koji je iskustveno utvrdiv.

Smisao je prijedloga relativno stalan, pa tako prijedlozi i prijedložni izrazi *dans* 'u', *sur* 'na', *sous* 'ispod', *à côté de* 'pored' izražavaju prostornu dimenziju; *à cause de* 'zbog', izražava uzrok; *grâce à* 'radi' i *moyennant* 'radi' sredstvo itd. Postoje (cf. Riegel, Pellat i Rioul 1994: §IX), međutim, i oni prijedlozi čiji smisao ovisi o konkretnoj upotrebi, a takvi su upravo oni prijedlozi koji se najčešće koriste u francuskom jeziku: *à*, *de* i *en* pa se nazivaju i "praznima" ili "bezbojnima".

Osnovno značenje prijedloga *de* odgovara na pitanje *odakle*? To je značenje omogućilo prijedlogu *de* da bude zamjena za genitiv, ali i da postane partitivni član. Prijedlogom *de* (od lat. *de*) možemo izraziti podrijetlo (*le fromage de France* 'francuski sir'), vrijeme (*du 1er janvier au 31 décembre* 'od 1. siječnja do 31. prosinca'), materiju (*un pâté d'oies* 'guščja pašteta'), uzrok (*il est mort de la peste* 'umro je od kuge'), dio cjeline (*le dessus de panier* 'dno košare'), kvantitetu (*une femme de quarante ans* 'četrdesetogodinja žena') ili kvalitetu (*un homme d'importance* 'važan/utjecajan čovjek'). Uporabljjen bez člana, prijedlog *de* služi za oznaku svojstva i zamjenjuje hrvatski opisni pridjev (*chapeau de paille* 'slamnati šešir'), a s članom zamjenjuje hrvatski posvojni pridjev (*chapeau du prêtre* 'svećenikov šešir').

Prijedlogom *à* (od lat. *ad*) izražavamo pravac u prostoru, prisutnost na nekom mjestu ili kretanje k nekom mjestu (*il reste au lit* – *il va au cinéma* 'ostaje u krevetu – ide

u kino'), trenutak izvršenja radnje (*à midi* 'u podne'), namjeru (*une machine à écrire* 'stroj za pisanje'), različitu karakterizaciju (*l'homme à l'oreille cassée* 'čovjek sa slomljenim uhom'), atribuciju (*salut à tous* 'pozdrav svima') ili poziciju (*il vit à Paris* 'on živi u Parizu').

Prijedlog *en* (od lat. *in*), konačno, najčešće izražava način (*en silence* 'u tišini, tiho', *en auto* 'autom') ili temporalnu ili spacijalnu pozicioniranost (*les enfants sont en classe* 'djeca su u razredu').

Dijakronijski, prijedlozi *à* i *de* koristili su se u onim situacijama u kojim je bilo potrebno izreći kosi padež na mjestu imenskog dodatka. Uopćeno govoreći, prijedlog *de* preuzeo je mjesto akuzativa, a prijedlog *à*, ponekad i *en*, mjesto sekundarnog objekta, tj. dativa. Međutim, semantička vrijednost tih prijedloga nije bila određena njihovom imanentnom prirodom, već prirodom njihova nadređenog dodatka koji su uvodili u izričaj (v. Moignet 1973: 292–311).

Perić (1981: 3–4) tvrdi da je u romanskim jezicima prijedlog *de* istisnuo prijedloge *ab* i *ex* zato što je značenje tih triju prijedloga dosta slično, a posebno su bliski *de* i *ab* (*ab* se zamjenjivao s *ad* važnim za dativ). Perić se poslužila Pottierovom shemom za određivanje tih prijedloga u kojoj je upozorio na bliskost ablativa, genitiva i prijedloga *de*¹⁷.

S dijakronijskog stajališta, prema Gortan, Gorski i Pauš (1960: §394, §413–416), latinskim prijedlogom *de* izražavao se niz odnosa kao što su prostorno i vremensko udaljšavanje (*de muro se dejicere*, 'baciti se s toga zida'; tj. *de gente Priami* 'iz Priamova roda') te logička ekstrakcija (*extraction logique*), tj. isticanje osobe ili predmeta o kojem se govori (*de bello gallico*, 'o Galskome ratu'). Oba su ta odnosa mogla u latinskom biti izražena ablativom bez upotrebe čestice *de*, i to tzv. ablativom odvajanja (Ablativus separationis: *profisci Roma* 'ići iz Rima' umjesto **de Roma profisci*), dok se ablativom podrijetla (Ablativus originis: *Romulus Marte natus est* 'Romul je od Marsa rođen') bez upotrebe prijedloga izricalo podrijetlo (descendencia). U razdoblju vulgarnog latiniteta ablativ podrijetla dobiva još i sposobnost izražavanja dijelnog smisla kakav je u klasičnom latinitetu imao genitiv dijelni (*edere de pane* 'jesti kruha'; *bibere de vino* 'piti vina'). Naime, genitivom se u prvom redu određivalo ime kao atribut, pa u toj službi genitiv često stoji umjesto pridjeva. Npr. *Hi versus sunt Vergilii*, tj. 'ovo su Vergilijevi stihovi'. Te vrijednosti u hrvatskom izražava upravo genitiv, i to genitiv podrijetla: *Romul je sin Marta* (koji se obično u govoru preobličuje u pridjev *Martov*) i ablativni genitiv: *krećem iz Rima*.

Dvije potonje mogućnosti (logička ekstrakcija isticanja i dijelni smisao) koje nam

¹⁷ Isto navodi i Stotz (1998: §§34–35).

nudi prijedlog *de* postaju kompetitivne pod utjecajem indoeuropskoga genitiva, *edere panem* i vulgarnolatinski *edere de pane*. Starofrancuski preuzima jedno i drugo: *mangier pain* i *mangier du pain*, ali sa sinkretizmom u francuskom *pain*.

5.2.2. PRIJEDLOG I ČLAN UZ OSOBNA IMENA

Dauzat (1977: 55) navodi da prezimena nastala kao proizvod izraza za rodbinske veze pomoću prijedloga *à* ili *de* čine samo manji broj u sveukupnom korpusu prezimena, jer je francuski jezik, za razliku od hrvatskoga, na primjer, preferirao izbor samostalnoga osobnog imena ili nadimka. Takve su se tvorbe s prijedlogom odnosile na osobna imena, nazive zanimanja, etnike i nadimke s kojima se predmetnuti prijedlog stopio kako bi, uz elipsu imenice kao oznake srodstva, izrazio filijaciju. Tako je *Degeorge* ili *Ageorge* odgovaralo izrazima *fils de George* 'Georgesov sin', *fils à George* 'Georgesov sin'. U latinskom se taj rodbinski međuodnos izražavao prijedlozima *ab*, *ex* i *de* od kojih su svi romanski jezici sačuvali *de* i *ab*, ali u znatno manjoj mjeri. U Francuskoj je način tvorbe pomoću prijedloga *de* bio mjestimično prisutan na cijelom teritoriju, a tvorba pomoću prijedloga *a* bila je prisutna samo u manjoj i jasno ograničenoj zoni središnje i sjeverne Francuske gdje je bio čest u narodnim govorima. Prijedlog *de* kojim se izražavao etnik i etnonim¹⁸ (fr. *nom d'origine* za oba termina) posvuda je nadjačao posvojnu vrijednost tog prijedloga. Ispred osobnog imena prijedlog *de* postupno je zamijenio genitiv još u razdoblju vulgarnog latiniteta, no stapanje s imenicom dogodilo se tek u razdoblju ustaljivanja prezimena, dakle između 13. i 14. stoljeća. U francuskoj je antroponimiji najproduktivniji model za izražavanje identiteta u latinskom jeziku, *Johannes (filius) Petri*¹⁹, ostavio slabog traga. U vulgarnom latinitetu ulogu genitiva (*Petri*) preuzeo je neobilježeni *cas régime*. Moguće postojanje toga genitivnog nastavka *-i* u prezimena pripisuje se pedantizmu i modi, naročito na jugoistoku zemlje gdje pronalazimo prezime *Fabre* latinizirano u *Fabri*. Marcato (1996: 1188) pak tvrdi da su tragovi genitiva jednine zaostali samo zahvaljujući tradiciji srednjovjekovne latinske birokracije. U talijanskom se takvi oblici miješaju s brojnijom i zastupljenijom grupom prezimena nastalih od množinskog kolektiva koji se završavao na *-i* (npr. *Bruni*, članovi Brunove obitelji). Ako se u francuskih prezimenskih likova izvorno radi o kolektivu, događa se da se prijedlog

¹⁸ O vrijednostima prijedloga u prijenosu eponima vidi Lars Wiberg, "Quelques manières d'indiquer la provenance d'un nom. Petite étude sur la syntaxe des éponymes", *Mélanges de philologie romane offerts à K. Michaëlsen*, Göteborg, 1952., str. 457–468.

¹⁹ Uz posvojni genitiv vlastitih imena katkada se već u klasičnom latinitetu ispuštaju imenice *filius*, *filia*, *uxor*, *servus* i dr.

veže i uz osobna imena u nominativu (starofrancuski *cas sujet*) npr. *Dehue*, *Deguy* itd. (a ne **Dehugon*, **Degupon*). Na taj način prezimenom će se izražavati kolektiv, skup članova neke obitelji koji se identificiraju patronimom. Ispred nekadašnjega osobnog imena može stajati, što je vidljivo iz gornjeg primjera, i množinski lik *des*. Takva su prezimena formirana od kosog padeža i uz pomoć elipse. Prijedlog *de*²⁰ može, dakle, prethoditi osobnom imenu (patronimu ili metronimu), no rijedak je slučaj da se uz nje ga nađe i član. Takvi su slučajevi relativno recentna pojava naročito na jugu, u Središnjem masivu, i okolici grada Lyona (tip *Delage*). S druge strane, slučaj da uz prijedlog stoji i član prije etnonima ili etnika ili nekog izraza za srodstvo susreće se gotovo posvuda (tip *Duclerc*, *Deloncle*). Imenovanje pluralnim likom često je u govornom jeziku (*Les Durands*), a to se najlakše može potvrditi u lokalnoj toponimiji²¹. Ipak, u nekih likova s takvom formom možemo dvojiti radi li se o toponimu ili o patronimu, kao npr. u *Lescombe(s)*, *Lesfargue(s)*, *Lesfaurie(s)*. S druge strane, ako su izvorne forme načinjene uz pomoć člana u ženskom rodu kao u *Lasbordes*, *Lascombes*, *Laslandes*, nema sumnje da se radi o toponimu jer *Borde* ne predstavlja članove obitelji već zemljopisno obilježje, *borde*, im. ž. ‘međa’, ‘granica’, *cumbe*, im. ž. r. ‘elipsasta površina’, *lande*, im. ž. r. ‘zemlja slobodna od nameta’ (Dauzat 1977: 59). Ako se prijedlog nađe ispred opće imenice koja upućuje na zanimanje, podrijetlo ili služi kao nadimak, gotovo je uvijek uz nju i član, npr. *Dufaure*, *Dumaître*, *Duroy* itd. Takva prezimena, osim što su rijetka, ne predstavljaju, kao što smo naveli, uvijek pravi patronim *sin od (fils de)* jer posrednik između izvornog prezimena i nove aglutinirane forme može biti toponim s kolektivnim likom *Les...*, koji označava mjesto koje naseljava neka obitelj²². Dauzat (1977: 59) kao primjer izrijeком navodi auvergnatsku

²⁰ Čestica *de* ispred prezimena često se naziva i *particule onomastique*. Kada se nađe na tom mjestu, ta se čestica uzima često i kao signal koji upućuje na plemenito podrijetlo nositelja prezimena. Istina je, zapravo, da taj prijedlog ne nosi oznaku distinkcije između plemenitog i plebejskog podrijetla, jer su ga u svrhu identifikacije koristili i plemići i neplemići (v. Beaumaine 1953: 35–36).

²¹ Arhivska građa iz 14. i 15. stoljeća sačuvana u Državnom arhivu u Zadru, a koju je obradio Hilje (1995), pruža mnoštvo podataka o toponimima izvedenim iz imena zadarskih plemićkih porodica. Većina od 30-ak nađenih toponimskih likova nije izražena u množini već u jednini (*Artikovo*, *Kotopasčina*, *Galovac*, *Pečaroščina*, *Zadulinščina* itd.). Razlog tome vjerojatno leži u broju samog referenta. Ako se, naime, toponimski lik odnosi na selo, zvat će se *Galovac*, u jednini, a ako se odnosi na polja, zvat će se *Galova polja*, u množini. Dakle, množina toponimskog lika nije relevantan kriterij za određivanje podrijetla toponima. Ipak, na osnovi vlastitih istraživanja, možemo potvrditi da je množinski toponimski lik antroponimnog postanja čest u hrvatskome govornom jeziku (v. Vodanović 2007).

²² U Njemačkoj je primjerice, početkom 11. stoljeća zaživio običaj da se posjedi nasljeđuju pa se uz osobno ime počelo bilježiti i ime posjeda. Kako je posjed postao nasljedan, tako je i ime, koje ljudima daje pravo da ga posjeduju, postalo nasljedno. Ako bi dio obitelji dobio novi posjed u vlasništvo, ta bi obitelj dobila i novo ime u nasljedstvo. Tek je 1828. izglasan zakon koji dopušta da se u slučaju napuštanja ili promjene posjeda uz novo ime zadrži i staro (von Nell 1974: 74).

obitelj *Desaymard*, podrijetlom iz Hermenta, koja vuče svoje prezime od imena posjeda *Les Aymards*. Među francuskim prezimenima postoje i drugi takvi kolektivi kao npr. *Deslaugier*, *Desoubry*, *Desbenoit*, *Desclaude*, *Desgeorges* itd., ali i *Evennou* u kojem je *E* vjerojatno relikat arhaičnog člana *es*. Ipak, prezimena s pluralnim likom su rijetka, npr. *Auxenfants*, *Dézarnauds*. Naime, vlastita se imena mogu tvoriti u jednini i u množini ako se radi o toponimima, etnicima, etnonimima, ali vrlo rijetko ako se radi o osobnim imenima. Srednjovjekovni dokumenti često govore o zemljištu u posjedu neke obitelji, pa su stoga ti nazivi i zabilježeni u množini (tip *des Domergens*). U galoromanskim je tekstovima oznaka za množinu *-s* često izostavljena zbog nestalne upotrebe, dok je u latinskim tekstovima neizostavna. Jaspersen u *The Philosophy of Grammar* o množini u vlastitih imena kaže sljedeće:

“Striktno gledajući, vlastito ime ne može imati množinu jednako kao što je ne može imati ni osobna zamjenica *ja*; postoji samo jedno *ja* kao što postoji samo jedan *John* i samo jedan *Rim* pod uvjetom da je to osoba ili grad o kojima se govori. U slučaju da je značenje ovih imena preobraženo, ona mogu imati množinu jednako kao i sve druge opće imenice.” (Jaspersen u Gary-Prieur 2005: 63)

Jaspersen među “preobražena” vlastita imena, među ostalim, ubraja upravo ona imena koja označavaju članove iste obitelji. Morfološke varijacije, kao što je množina u vlastitih imena, ipak su samo posljedica reprodukcije društvenih odnosa vezanih uz nositelja imena.

6. ZAKLJUČNO

Prezime najčešće ne biramo sami,²³ već ga dobijemo u nasljeđe, rođenjem ili udajom. Prezimena u francuskom i u hrvatskom nastajala su na sličan način iako se radi o tipološki različitim jezicima. Prije svega potreba za njima bila je prisutna u obje

²³ U različitim je zemljama na različite načine propisana mogućnost promjene ili izbora prezimena. Prakse su se mijenjale tijekom povijesti, a u europskim se zemljama u novije vrijeme najčešće radi o tome da kod sklapanja braka supružnici biraju koje će prezime između prezimena supružnika, i u kojoj kombinaciji izabrati. U Francuskoj je tako od siječnja 2005., (v. Loi n.2002-304 du 4 mars 2002 relative au *nom de famille*), u Hrvatskoj od 1992. (v. Zakon o osobnom imenu, NN 69/1992, pročišćeni tekst zakona NN 118/12, 70/17, 98/19). Isto tako, uslijed rođenja djeteta, roditelji imaju pravo na određenu slobodu u formiranju djetetova prezimena, naravno izbor se uvijek mora odnositi na prezimena roditelja. Prilikom posvajanja postoje također definirani propisi o dodjeli prezimena, a osoba uglavnom ima pravo nakon punoljetnosti tražiti i promjenu svog prezimena.

sredine i iz istih društveno-povijesnih razloga. Oba su jezika na isti način prihvatila i formalizirala oblik sužavanja pojma atribucijom s desne strane u imenskoj sintagmi, a time i u imenskoj (antroponomastičkoj) formuli. U skladu s time identifikacija se prezimenom jezično može izraziti:

- postponiranjem drugog elementa identifikacije s elizijom oznake filijacije kao u *Jean (fils de) Martin*
- sufiksacijom od osnovnog oblika, npr. *Bernard* > *Bernard + eau*, *Bernard + in*, *Bernard + on*, *Bernard + et*, *Bernard + ette* i dr.

Oba modela poznajemo i u hrvatskom iako je zastupljeniji onaj tvorbe sufiksacijom (*Ivan Marinović*) od onoga postponiranjem drugog elementa u istom padežu s elizijom oznake filijacije (*Ivan Marin*).

Francuski upotrebljava i druge načine tvorbe prezimena koji su odraz analitičke prirode toga jezika. Ta priroda zahtjeva da se oznaka filijacije i gramatički morfemi u vidu prijedloga i člana i u funkciji akuzativa i dativa nađu lijevo od objekta pa tako u francuskom imamo i tvorbu prefiksacijom: *à + le* ili *de + le* ili *le +* osobno ime: *Alaliandre*, *Alamichel*, *Debruère*, *Dubrun*, *Debussy*, *Lefèvre* i dr.

Oblik prijedlog + imenica čest je u hrvatskim toponimskim likovima kao npr. Zapolja, Podbrig i sl., a moguće je i u nadimačkoj formi, no nismo našli prezimena tvorena tim modelom.

U doba kad se ime tek formiralo presudnu je ulogu imao onaj koji je zapisao konstrukt kao fiksni proizvod sintakse. Valja imati na umu da taj konstrukt najčešće odražava arhaičnu sintaksu koja ne odgovara nekom sintaktičkom mehanizmu koji je evidentan u suvremenom jeziku²⁴ i podsjetiti se da su zapravo, među najstarijim zapisanim složenim antroponimijskim likovima složenice glagol + imenica, u Italiji od 8. stoljeća, kao *Tosabarba* ili *Vincenula*, a u Francuskoj od 10. stoljeća *Batipalma*, *Canta raina*, među najproduktivnijim u tvorbi nadimaka od kojih su mnogi postali prezimena. Tekavčić (1972: §1926) navodi da je takav tip složenice u talijanskom jeziku od imenovanja osoba prešao i na imenovanje predmeta kao *portacenere* ‘pepeljara’, doslovno ‘nosač pepela’, *apriscatole* ‘otvarač limenki’, *portafortuna* ‘srećonoša’ i sl.

²⁴ Poznato je, npr. da je Nyropova teza o mladom (novom) jeziku i o govornom jeziku kao o “primitivnim jezicima” koji ne poznaju mehanizme sintaktičke koordinacije i subordinacije već odbačena. Dovoljno je spomenuti Hallidayevu (1985) tezu o govornom jeziku kao gramatički kompleksnijem sustavu od onoga pisanog, koju podržavaju npr. Gadet (2007) ili Blanche-Benveniste *et al* (1990) kad je riječ o govornom jeziku i Picoche i Marchello-Nizia (2008) (1998) ili Matthiessen (2002) o jednom “mladom” jeziku, u ovome slučaju, starofrancuskom.

Tako u francuskom imamo prezimena tvorena kompozicijom kao *Fontroque*, *Boislalnert*, *Beaufils*, *Canteloup*, *Echorcheboeuf*, *Maubrun*, *Malapert* i dr. U hrvatskom to nije čest obrazac, osim u slučaju kada se radi o složenom imenu koje je postalo osnovom za prezime kao u primjerima *Radmilović*, *Razmilović*, *Radosavljević* i sl.

U francuskom su poznati još i načini tvorbe regresijom ili desufiksacijom: *Guiche* < *Guichard*; *Marti* < *Martin* i unutarnjom derivacijom: *bon*, ‘dobar’ > *Bon*; *boucher* ‘mesar’ > *Boucher*; *clerc* ‘klerik’ > *Clerc*; *comte* ‘grof’ > *Comte*; *durand* ‘tvrdoglav’ > *Durand*²⁵; osobno ime *Guillaume* > prezime *Guillaume*; osobno ime *Jacques* > prezime *Jacques*; osobno ime *Roche* > prezime *Roche* itd.

U hrvatskom je korpusu moguće uočiti regresiju ili desufiksaciju u nekim primjerima nasilnog potalijančivanja hrvatskih prezimena tijekom 20. stoljeća npr. *Barbić* > *Barbi*, *Damjanović* > *Damiani* i dr. koje navodi Jelić (1976), ali i ranije, na primjer u prezimena iz Imotske krajine koja su svoje starije oblike sa složenim patronimskim sufiksom zamijenila kraćim besufiksnim oblikom: *Lončar* < *Lončarević*, *Markota* < *Markotić*, *Vican* < *Vicanović* i dr. (Lončar 2021). Prezimena nastala unutarnjom derivacijom česta su osobito ako pod time smatramo i onimizaciju tipa *kovač* > *Kovač*, *lončar* > *Lončar* i transonimizaciju tipa etnik/etnonim > prezime kao *Mađar* > *Mađar*, *Posavec* > *Posavec* i dr.

Dakle, jezik dopušta razne varijante, a njihovo razumijevanje svakako treba potražiti unutar dva različita, ali za prezime imanentna konteksta, jezičnog i povijesnog. Ono što presudno utječe na izgled današnjega prezimenskog lika može se podijeliti u dvije kategorije. U prvu spada sintaksa onomastičkog lanca na koju će utjecati rod, stalež i uloga imenovane osobe, kao i vrsta diskurzivnog čina, a u drugu kategoriju spada trenutak fiksiranja prezimenskog lika u službenoj, administrativnoj formi. Onomastički lanac može uključivati različite elemente od kojih neki jesu imanentno imenske, a neki neimenske, objektivne prirode. Ovisno o ulozi i statusu koju u specifičnome govornom činu osoba posjeduje (sin, kći, žena, unuk, glavni ili sporedni akter čina diskursa...) onomastički lanac može se i promijeniti tako da pripadnost obitelji, a što smo naveli kao formativni element prezimenske funkcije, tj. ono “nečiji sin” nije nužno i uvijek najvažnija informacija u onomastičkom lancu. Što je ključna informacija, ovisit će o vrsti diskurzivnog čina. Taj će, s obzirom na vrstu primjene, vrlo raznolik diskurzivni element, kad u jednom trenutku preuzme ulogu imanentnog identifikatora, prezimena i odgovoriti na jedno od pitanja čiji/kakav/koji/odakle si? što inače smatramo njegovom ulogom.

²⁵ ‘Tvrdoglav’ fr. *endurant*, *opstiné* (Dauzat 1994: 225).

LITERATURA

- BABIĆ, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: HAZU.
- BARIĆ, Eugenija i dr. 2005. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- BAYLON, Christian i Paul FABRE. 1982. *Les noms de lieux et noms de personnes*. Paris: Nathan.
- BEAUMAINE, Frantz. 1953. "Exposé historique et juridique de la particule de comme preuve de noblesse". *Revue Internationale d'Onomastique* 1: 31–44.
- BENVENSITE, Émile. 1966. "Structure des relations de personne dans le verbe". *Problèmes de linguistique générale I*. Paris: Gallimard: 225–236.
- BERTOŠA, Mislava. 2003–2004. "Prezimenski sufiksi i kulturna heterogenost". *Folia onomastica Croatica* 12–13: 61–74.
- BILLY, Pierre-Henri. 1995. "Nom propre et nom commun au Moyen Age". *Nouvelle Revue d'Onomastique* 25–26: 19–35.
- BILLY, Pierre-Henri. 1996. "Methodologie de l'anthroponymie". *Nouvelle Revue d'Onomastique* 27–28: 3–12.
- BILLY, Pierre-Henri. 2005–2006. "La transmission du nom en France aux XIème – XIVème siècles". *Nouvelle Revue d'Onomastique* 45–46: 43–58.
- BJELANOVIĆ, Živko. 1995. "Tvorbeni prsten kao model opisa antroponomastičkih tvorenica". *Filologija* 24–25: 61–68.
- BLANCHE-BENVENSITE, Claire, Mireille BILGER, Christine ROUGET, Karel VAN DEN EINDE i Piet MERTENS. 1990. *Le français parlé : études grammaticales*, collection Sciences du langage. Paris: Éditions du CNRS.
- BOURIN, Monique i Pascal CHAREILLE. 2002. "Colons et serfs dans le polyptyque d'Irminon: quelles différences anthroponymiques". *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne V-1*. Tours: Presses universitaires François-Rabelais: 31–135.
- BROMBERGER, Christian. 1982. "Pour une analyse anthropologique des noms de personne". *Langages* 66: 103–124.
- BRUNOT, Ferdinand. 1953. *La Pensée et la Langue*. Paris: Masson et Cie.
- DAUZAT, Albert. 1951. "Les suffixes des noms d'habitants en français". *Revue Internationale d'Onomastique*, 3, 1: 1–8. https://www.persee.fr/doc/rio_0048-8151_1951_num_3_1_1173 (pristup 1. ožujka 2021.)
- DAUZAT, Albert. 1977. *Les noms de famille de France*, édition revue et complétée par M.-Th. Morlet. Paris: Librairie Guénégaud.
- DAUZAT, Albert i Marie-Thérèse MORLET. 1994. *Dictionnaire étymologiques es noms de famille et de prénoms de France*. Paris: Larousse.

- DE FELICE, Emidio. 1978. *Dizionario dei cognomi italiani*. Milano: Oscar Studio Mondadori.
- DESCOUTURES, Virginie. 2015. "Les noms de femmes et sa transmission". *La Découverte Mouvements* 82, 2: 43–48. <https://www.cairn.info/revue-mouvements-2015-2-page-43.htm> (pristup 28. veljače 2021.).
- DUBOIS, Jean i Françoise DUBOIS-CHARLIER. 1999. *La dérivation suffixale en français*. Paris: Nathan.
- FAURE, Roberto; María Asunción RIBES i Antonio GARCÍA. 2001. *Diccionario de apellidos españoles*. Madrid: Espasa Calpe.
- FINE, Agnès i Françoise-Romaine OUELLETTE (ur.). 2005. *Le nom dans les sociétés occidentales contemporaines*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail.
- FRANČIĆ, Anđela. 1996. "Pregled mijena imenske formule i osobnog imena u njoj (na primjerima iz međimurske antroponimije)". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 22: 17–36.
- FRANČIĆ, Anđela. 2006. "Što je osobno ime?". *Folia onomastica Croatica* 15: 71–80.
- GADET, Françoise. 1997. *Le français populaire*. Paris: PUF.
- GARY-PRIEUR, Marie-Noëlle. 1994. *Grammaire du nom propre*. Paris: PUF.
- GARY-PRIEUR, Marie-Noëlle. 2005. "Où il est montré que le nom propre n'est (presque) jamais 'modifié'". *Langue française* 146: 53–66.
- GORTAN, Veljko, Oton GORSKI i Pavao PAUŠ. 1960. *Latinska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- HADDAD, Élie. 2016. "Noms de famille et noms de terre dans la noblesse Française à l'époque moderne". *Annales de démographie historique* 131, 1: 13–36. <https://www.cairn.info/revue-annales-de-demographiehistorique-2016-1-page-13.htm> (pristup 28. veljače 2021.).
- HALLIDAY, Michael Alexander Kirkwood. 1985. *Spoken and Written Language*. Victoria: Deakin University.
- HILJE, Emil. 1995. "Imena zadarskih plemićkih porodica u kasnosrednjovjekovnoj toponimiji zadarskog kraja". *Folia onomastica Croatica* 4: 67–74.
- IGLESIAS, Hector. 2002. "Sur le toponyme Gasteiz: origine et signification". *Fontes linguae vasconum: Studia et documenta* 34, 89: 129–138.
- JAKIĆ-CESTARIĆ, Vesna. 1977. "Zadarska ženska osobna imena u 13. stoljeću – odraz i rezultanta prethodnih simbiotskih procesa u gardu i porijekla njihovih doseljenika". *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 24: 143–223.
- JANEKOVIĆ-RÖMER, Zdenka. 1992. "Rodbinski odnosi u dalmatinskom društvu 13. i 14. stoljeća". *Historijski zbornik* 1, XLV: 179–194.
- JELIĆ, Roman. 1976. "Potalijančivanje hrvatskih prezimena u Lastovu i dodatak po-

- pisu potalijančenih prezimena u Zadru”. *Radovi Centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*. 22–23: 293–317.
- JURAN, Kristijan. 2005. “Blatska antroponimija 14. stoljeća”. *Blato do kraja 18. stoljeća 3*. Blato: Općina Blato: 77–97.
- KIRCHHOFFER, Sonja i Barbara VODANOVIĆ. 2012. “Metodološki pristup proučavanju antroponimije na primjeru zadarskih dokumenata iz 1289. godine”. *Historijski zbornik 2*, LXV: 305–365.
- KLEIBER, Georges. 1981. *Problèmes de référence : description définies et nom propre*. Metz: Centre d’analyse syntaxique de l’ Université de Metz – Paris: Klincksieck.
- KREMER, Diter. 1992. “Antroponomastik”. *Lexikon der Romanistischen Linguistik (LRL), Band VI, 1*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag: 457– 470.
- LEBEL, Paul. 1949. *Les noms de personnes*. Paris: PUF.
- LEBEL, Paul. 1952. “Noms de personnes bourgignons en -ey, et en -et”. *Mélanges de philologie romane offerts Karl Michaëlsson*. Göteborg: 292–294.
- LÉVI-STRAUSS, Claude. 1990 [1962]. *La pensée sauvage*. Paris: Plon.
- Loi n. 2002-304 du 4 mars 2002 relative au nom de famille*.
- LONČAR, Ivana. 2021. “Nadimački sustav u imotskoj krajini na primjeru obiteljskih i osobnih nadimaka u Gornjim Vinjanima” u tisku.
- MALETIĆ, Franjo i Petar ŠIMUNOVIĆ. 2008. *Hrvatski prezimenik*, sv. 2. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- MARCATO, Carla. 1996. “Morphologie et formation des mots des plus anciens noms de persone: domain romain”. *Les noms propres. Manuel international d’onomastique*. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- MAREVIĆ, Jozo. 2000. *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Marka – Matika hrvatska.
- MARKOVIĆ, Ivan. 2008. “Hrvatska apozitivna sintagma i sintaksa imena”. *Folia onomastica Croatica 17*: 119–137.
- MARTINET, André. 1986. *Des steppes aux océans*. Paris: Payot.
- MOGUŠ, Milan. 1982. “Prezimina nalik na imena”. *Onomastica Jugoslavica 10*: 163–164.
- MOIGNET, Gérard. 1973. *Grammaire de l’ancien français*. Paris: Edition Klincksieck.
- MORLET, Marie-Thérèse. 1991. *Dictionnaire étymologique des noms de famille*. Paris: Perrin.
- NOSIĆ, Milan. 1993. “Tvorba andronima, patronima i metronima u zapadnoj Hercegovini”. *Folia onomastica Croatica 2*: 47–55.
- NYROP, Kristoffer. 1904-1930. *Grammaire historique de la langue française VI. Syntaxe. Particules & Verbes*. Copenhagen: Gyldendal.

- PERIĆ, Olga. 1981. "O morfosintaksi srednjovjekovnog latinskog u djelu Tome Arhiđakona Splitskog". *Suvremena lingvistika* 21: 3–17.
- PETI, Mirko. 1999. "O tzv. sadržaju imena". *Folia onomastica Croatica* 8: 97–121.
- PICOCHÉ, Jacqueline i Christiane MARCHELLO-NIZIA. 1998. *Histoire de la langue française*. Paris: Nathan (réédition 2008, Edition Vigdor).
- PUTANEC, Valentin i Petar ŠIMUNOVIĆ. 1976. *Leksik prezimena SR Hrvatske*. Zagreb: Institut za jezik – Nakladni zavod Matice hrvatske.
- RIEGEL, Martin; Jean-Christophe PELLAT i René RIOUL. 1994³. *Grammaire méthodique du français*. Paris: PUF.
- SAARLEMA-MAUNUMAA, Minna. 2005. "The functions of semantically transparent given names in anthroponymic systems". *QuadRion* 1: 157–169.
- SKRAČIĆ, Vladimir. 2011. *Toponomastička početnica. Osnovni pojmovi i metoda terenskih istraživanja*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- STOTZ Peter. 1998. *Handbuch zur lateinischen Sprache des Mittelalters*. München: Vierter Band, Verlag C.H. Beck.
- ŠIMUNOVIĆ, Petar. 1995. *Hrvatska prezimena*. Zagreb: Golden marketing.
- TANOČKI, Franjo. 1986. *Rječnik rodbinskih naziva*. Osijek: Revija.
- TEKAVČIĆ, Pavao. 1972. *Grammatica storica dell'italiano III*. Bologna: Il Mulino.
- TESNIÈRE, Michael. 1975. "Les patronyms les plus fréquents en France. Essai de méthodologie". *Revue internationale d'onomastique* 27–28: 1–16.
- VAXELAIRE, Jean-Louis. 2007. "Ontologie et dé-ontologie en linguistique: le cas des noms propres". *Texte!* XII, 2. www.revue-texte.net/Inedits/Inedits.html (pristup 25. veljače 2021.).
- VEKARIĆ, Nenad. 1992. "Prijedlog za klasifikaciju Peljeških imena". *Anali* 30: 55–78.
- VELČIĆ-CANIVEZ, Mirna. 2012. "Quelle importance ont les noms d'auteurs dans le discours historique? Les savants, les puissants et les inconnus". *Cultura. Revista de História e Teoria das Ideias* 29: 157–178. <https://doi.org/10.4000/cultura.1114> (pristup 1. ožujka 2021.).
- VODANOVIĆ, Barbara. 2005. "Osobna imena na Pašmanu". *Folia onomastica Croatica* 14: 201–216.
- VODANOVIĆ, Barbara. 2007. "Toponimi antroponimnog postanja na Ugljanu". *Toponimija otoka Ugljana*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- VODANOVIĆ, Barbara. 2010. "Morfologija prezimena, pokazatelj pripadnosti obitelji". *Peti međunarodni interdisciplinarni simpozijum "Susret kultura"*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet: 755–762.
- VON NELL, Adelheid. 1974. "Les noms de famille et les prénoms en Allemagne". *Noms et prénoms: aperçu historique sur la dénomination des personnes en divers*

- pays*. Dolhain: Ordina Editions.
- Zakon o osobnom imenu*, NN 69/92, pročišćeni tekst zakona NN 118/12, 70/17, 98/19.
- ZNIKA, Marija i Maja ZNIKA. 2014. "Neke zamjedbe uz sintaksu imena". *Folia onomastica Croatica* 23: 267–276.
- ZONABEND, Françoise. 1987. [1977]. "Pourquoi nommer?". *L'identité*. Paris: PUF: 257–279.
- ZONABEND, Françoise. 1980. "Le Nom de personne". *L'Homme. Formes de nomination en Europe* 20, 4: 7–23.

LE NOM DE FAMILLE EN TANT QUE LE REFLET DE RÔLES MULTIPLES

BARBARA VODANOVIĆ

RESUME

Cet article tente de montrer le lien entre la manière dont les noms de famille sont formés en croate et en français et le contexte non linguistique dont ils proviennent. Le nom de famille sera discuté à travers le prisme des trois rôles qu'il assume, notamment les rôles social, discursif et linguistique. Par conséquent, nous traiterons la formule dénomminative dans ses débuts et sur des exemples tirés de sources historiques pour illustrer comment un contexte discursif particulier dans lequel une personne doit être identifiée (le rôle d'une personne dans un document juridique ou un livre orthanotrophe), influence la méthode de dénomination. Il sera présenté le cadre historique des raisons pour l'extension de la formule nominale avec les éléments nominaux qui sont ultérieurement transformés en noms de famille ainsi que le rôle des éléments linguistiques dans le système d'identification. On montrera également que la langue, française comme le croate, choisit le modèle morphologique en fonction de ses propriétés linguistiques inhérentes mais aussi en fonction des caractéristiques discursives et des besoins du texte. On verra que les traits morphologiques et syntaxiques de la formule dénomminative et du nom de famille lui-même reflètent la réalité extralinguistique, mais aussi que ces traits ne sont pas exclusivement onomastiques mais plutôt des traits linguistiques.

MOTS CLÉS:

anthroponymie, croate, français, identité, formule nominale, nom, rôle

SURNAME AS A REFLECTION OF MULTIPLE ROLES

BARBARA VODANOVIĆ

SUMMARY

This paper tries to show the connection between the way surnames are formed in Croatian and French and the extralinguistic context in which they are created. The surname will be discussed through the prism of the three roles that a surname assumes, i.e. social, discursive and linguistic. Therefore, we will deal with the name formula in its beginnings, taking examples from historical sources to illustrate how a particular discursive context in which a person needs to be identified, e.g. the role of a person in a legal document or an orphanage book, influences the method of giving a name. We will also provide a historical framework of the reasons for extending the name formula to adjectives that are transformed into surnames during the development of the formula and the role of linguistic elements in the identification system. It will also be shown that the language, French or Croatian, chooses the creative model following its inherent linguistic properties and in accordance with the discursive features and needs of the text. It will be seen that the morphological and syntactic features of the name formula and the surname itself reflect the extralinguistic reality. These features are not exclusively onomastic but also general linguistic features.

KEYWORDS:

anthroponymy, Croatian, French, identity, noun formula, surname, role

